

Ђорђе СТЕПИЋ*

ИНТЕРВЈУ: ПРОФ. ДР МИЛЕНА ПОЛОЈАЦ

Професорка Милена Полојац једна је од наших водећих романиста и правних историчара. Рођена је 1961. године у Београду. После раног детињства проведеног у Сарајеву, школује се у Загребу, где завршава основну школу, Класичну гимназију и средњу музичку школу, те уписује Правни факултет Свеучилишта у Загребу, који завршава 1984. године. Ту постаје и демонстратор на предмету Теорија државе и права. Положила је правосудни испит 1986. године. Радила је и као правник у адвокатури и у привреди (Југопетрол). Магистратуру (1990. године) и докторат (1997. године) стиче на Правном факултету Универзитета у Београду, где је ангажована на предмету Римско право од 1991. године у звању асистента, и где је напредовала до звања редовног професора 2016. године. Усавршавала се на Универзитетима у Амстердаму и Ротердаму, Холандија (1995/6; 1999), у Соверату, Италија (1999; 2001), Берлину (2011), као и на Макс Планк институту за европску правну историју, Франкфурт, Немачка (март 2012. и 2013. године). Шеф је катедре за правну историју Правног факултета Универзитета у Београду.

Говори српски, енглески и италијански језик, а служи се француским, немачким, латинским и старогрчким језиком.

Члан је Међународног друштва за античка права Фернан де Вишер (*SIHDA*), Друштва за античке студије Србије и Матице српске.

Чувене су њене монографије *Actio de pauperie and Liability for Damage Caused by Animals in Roman Law* (2003) и *Akvilijev zakon i pravna kultura* (2015). Била је међу уредницима зборника поводом 170

* Интервјуиста је дипломирани правник са Правног факултета Универзитета у Београду, stepic.dj@gmail.com.

година од доношења Српског грађанског законика (2014). Аутор је и два практикума за римско право (самостално за облигационо право, коауторски са професором Андрејом Катанчевићем за стварно право). Њени најпознатији чланци се баве правним односима у ортаклуку, ноксалном одговорношћу, Аквилијевим законом, Законоправилом Светога Саве и Српским грађанским законом.

Разговор водио: Ђорђе Степић, 23. јула 2021. године.

Ђорђе Степић: Професорка, пре свега добар дан и хвала Вам за овај разговор за њошребе студијској академској часопису „Весник правне историје”. Знам да је леиње време, да је можда далеко иријайније биџи негде друде, а ипак ћемо на Правном факултету у историјама Форума (Forum Romanum), за њошребе наших чиијалаца, иледалаца и слушалаца, обавиџи један јако иријайан разговор о Вашем раду, животи и још њонечему. Тако да бих сада кренуо са једним ињтересанџињим ииџањем: Дикенс има своје чувено дело „Прича о два ирада” и Ваш животи би украјико и моџао да буде једна леџа ирича о два ирада – рођени стџе у Београду, школовали стџе се и живели у Зајребу, њошом оиџи у Београду. Како бистџе Ви њо украјико оиџисали?

Проф. др Милена Полојац: Па, има ту и треџи град, а то је Сарајево, али о њему нећу много причати, јер имам само неке бледе успомене из најранијег детињства. Истина је да су Београд и Загреб два града која су обележила мој живот и која су се испреплетала, понекад чак и на драматичан начин. Ето, ја ћу укратко покушати испричати неке основне црте. Дакле, ја сам рођена у Београду, али убрзо смо се преселили у Сарајево. Мој отац је био официр Југославенске народне армије и правник – иначе, студирао је у Београду, чувам његов индекс са потписима чувених професора као што су (Радомир) Лукић, (Михаило) Константиновић, (Милан) Бартош... У Загреб смо се доселили пред мој полазак у школу. Живели смо у једном лепом делу Загреба и ту сам ишла у основну школу „Иван Горан Ковачић”. То је била једна јако лепа, пространа, светла школа са дивним игралиштем, окружена зеленилом. Сећам се своје учитељице, она се звала Лидвина Лукета – она је и сликала и писала песме и учила нас је ручном раду, водила нас је на море... Сећам се и разредника, тако смо ми то звали, Манојла Мандића – он је предавао енглески језик. Да споменем и једног ученика, Зорана Ферића. Он је постао познати књижевник, мада се у школи ни по чему није истицао. Онда сам уписала и музичку школу. Она је била у другом делу града, више према центру. Ту је у близини била и Класична гимназија коју сам после уписала. Затим сам уписала и Правни факултет. Све у свему, тај период у Загребу био је јако

срећан, мада ја то тад толико нисам ни знала. И онда пред крај факултета, то је било на четвртој години, 1983. године, ми се опет селимо за Београд, јер је мој отац тада био на положају тужиоца Југославенске народне армије. Београд ме је увек привлачио и фасцинирао. Деловао ми је увијек јако занимљиво. Међутим, ти први дани и можда и године у Београду, нису биле тако лаке и срећне, најпре због тога што је изненада умро мој отац (1984. године), а онда, наравно – нова средина, мало дезоријентације... Ту сам се и први пут запослила у пракси, прво као приправник код адвоката, па онда у Југопетролу. Углавном, сви ти послови ми нису баш сасвим легли и онда је дошла та прилика – појавила се та прилика да започнем академску каријеру, али у Загребу. То није била лака одлука, дуго сам се двоумила, али сам на крају отишла у Загреб, овај пут сама. У Загребу сам највише сарађивала са професорком Весном Радовчић, која ми је остала у јако лепој успомени. Марко Петрак, професор римског права и предстојник Катедре ми је рекао да је он у то време вежбао Римско право када сам и ја била тамо и када сам водила те вежбе заједно са професорком Весном Радовчић. Важно је то да сам ја тада уписала последипломске студије на београдском Правном факултету, тако да сам радила у Загребу, а студирала у Београду и била сам између та два града. То није био, иначе, редак случај, јер су тада сви правни историчари са простора бивше Југославије (на последипломским студијама) студирали у Београду. И ето тако, мој боравак у Загребу се завршио након три године, дакле од '87. до '90. године. Ја сам се '90. године вратила у Београд, већ су почели ратни сукоби, '91. године сам примљена на Факултет – претходно сам магистрирала – и ево, сада сам 30 година ту и веома сам задовољна. Ето тако, да закључим, та два града, Београд и Загреб, помало и Сарајево, обогатили су мој живот и ја сматрам то великом привилегијом, мада није увијек било лако.

Ђ. С.: Хвала Вам, професорка – ово је један одговор који ошвару заиста досића ишћања, иошћо смо ирошли кроз неколико најзначајнијих година усавршавања и иочейној формирања (Вас) као научника и ойредељења за академску каријеру. На самом иочейку, иоменули сће Вашу школу и Класичну гимназију и ио је једна ношћа која иroveјава и у друјим разговорима.¹ Колико је заиста ио школовање у Класичној гимназији било значајно за Ваше даље усавршавање и усмеравање на иравне науке?

М. П.: Па, много! Дакле, ја сам Класичну гимназију уписала јер је то била једна добра школа, и зато што сам волела језике. Наравно, ту је

¹ Мисли се на интервјуе обављене са професорима Симом Аврамовићем и Драгољубом Поповићем у прва два броја „Весника правне историје” за 2020. годину.

посебно важан био латински и грчки језик, имали смо велики фонд часова. Сећам се, професор Мише (презиме) из латинског језика је био врло интересантан, сваки пут кад је улазио у разред, ми смо га громогласно поздрављали са „*Salve, magister!*”. Онда се сећам и професорке Анђелке Дукат која је предавала грчки – она је сматрала да имам талента за грчки и граматику. Ту смо преводили Цезара „О Галском рату – *De bello Gallico*”, затим, Ксенофонта „Анабаза (*Anabasis*)”, О Киру и Персијанцима... Онда, учили смо, преводили смо Хомера, „Илијаду”, и учили напамет те стихове. Ето тако, испоставило се да је то после постало веома битно за моју каријеру, не само што ми је помогао латински за римско право, него ево, сада сам наследила и испите из латинског језика од професора Симе Аврамовића. Поред грчког и латинског, учила сам енглески и француски, а касније се испоставило да су ми неопходни и италијански и немачки, па сам то учила касније на курсевима у земљи и иностранству. Такође смо учили дактилографију, и то слепо куцање ми је такође јако много помогло у овом раду. Ето, то су нека моја сећања на Класичну гимназију.

Ђ. С.: *Поменули сте малочас у одговору на претходно питање да сте учили, односно да сте ишли у музичку школу. С неке стране, стирани језици и личе на музику – имаће онај цео моменат о музикалности језика... Онда, када бисте могли да сте Ваше љубави ранирасте, односно ирадирасте, где бисте их иоставили?*

М. П.: Прво, да кажем о вези између музикалности и језика – мислим да је о том говорио нешто професор Драгољуб Поповић, који јако, изузетно добро зна језике и веома је талентован, а није музикалан. Е сад, код мене... ја сам веома музикална, а нисам неталентована за језике, никако то не бих могла рећи, али нисам толико талентована као професор Драгољуб Поповић... Па ево, тешко бих рекла шта ми је драже, да ли страни језици или музика. У сваком случају, свирала сам виолончело и завршила сам средњу музичку школу и ту сам уложила много труда и времена, али ме је то јако духовно обогатило. Сећам се свог професора виолончела, он се звао Јене Чифари, и професора теоретских предмета, Звонара (солфеђо) и Лазарина (хармонија и контрапункт). Ту сам упознала и Иву Јосиповића, који је касније завршио Музичку академију, теоријски смер и Правни факултет, али, наравно, постао је и председник Републике Хрватске. Са мном је ишао у музичку школу, у мојој генерацији – у школу „Паво Марковац”, (тако) се звала – и Радован Влатковић, који је, иначе, чувени хорниста светског гласа. Дакле, то су искуства и сећања на музичку школу.

Ђ. С.: *Поред ових великих интересовања и других љубави, ипак стие отишли у право и отишли стие у правну историју. Како стие се иницијално заинтересовали – да ли је био било преко античке историје и превођења шекспира или нечеј другој?*

М. П.: Морам да кажем да је то моје интересовање за правну историју, у ствари, та моја оријентација, више ствар случаја. Истина, ето, спомињала сам, било је ту неких знакова поред пута, дакле, Класична гимназија, нешто ћу рећи после и о факултету, такође... Али, у ствари, ја сам правну историју заволела тек онда када сам почела да се њоме бавим и када сам дубље улазила у материју. Тако да могу да потврдим ону истину да заволиш оно што боље знаш, тако да, ето, то је одговор на ово питање.

Ђ. С.: *Поменули стие да се та љубав развијала и на факултету. Које су неке посебне усјомене са факултета, како је изгледало ваше студирање у Зајребу?*

М. П.: Прво, морам рећи да ми је након Класичне гимназије и средње музичке школе, које сам похађала паралелно, долазак на факултет била нека врста олакшања, имала сам више времена него у средњој школи. Веома добро памтим и сећам се прве године факултета, она ми се највише урезала у памћење. Ту сам имала семинар – то је пандан нашим вежбама – из два историјска предмета и то Римског права код професора Анте Ромца и Опће правне повијести код професора Шефка Куртовића, и та оба предмета, као и оба професора су оставила јак утисак на мене. Ту је био и семинар из Теорије државе и права, пандан нашем Уводу у право, код професора Вјекослава Миличића, који је тада био асистент. На сва три предмета сам се афирмисала као добар студент, а на овом последњем, Теорија државе и права, постала сам демонстратор – мада то је више била једна награда и педагошки подстицај за добре студенте, него што сам имала неку већу улогу у настави. Тако да, као добар студент сам се нашла и у редакцији часописа Правник, то је студентски часопис, и тада је главни уредник тог часописа био Далибор Чепуло, професор Хрватске правне повијести, веома угледан научник и мој јако добар колега. Мислим да је претходно такође главни уредник био Иво Јосиповић, кога сам спомињала, који је такође професор Правног факултета, али наравно, био је председник Републике Хрватске. У тој редакцији су били и унук чувеног историчара и свеучилишног професора Марка Костренчића, који је носио исто, дедино име, као и унука (име сам заборавила) Ферде Чулиновића, који је такође био универзитетски професор и чувени историчар.

Иначе, загребачки факултет је смештен у три зграде. Све су на јако лепом месту – две су преко пута Хрватског народног казалишта, а трећа, где су смештене историјске дисциплине, је на горњем граду, близу Маркове цркве и Штросмајеровог шеталишта, тако да је то све улепшавало студентски живот.

Ђ. С.: *Па сад, пошто смо овај један траг покрили, да се вратимо другом – како је зајочео ваш ангажман после Зајреба на Правном факултету Универзитета у Београду?*

М. П.: Па, рекла сам Вам већ да је пресудно било то што сам уписала последипломске студије на овом Правном факултету. Сећам се да сам магистарски испит, који је био веома тежак и обиман, полагала пред комисијом у којој је била професорка Јелена Даниловић, професорка Љубица Кандић, професор Драгош Јевтић, професор Обрад Станојевић. Сви су они били јако пријатни и љубазни према мени. Сећам се и да ми је професор Драгољуб Поповић у то време пружао свесрдну помоћ, тако да сам ту прво положила испит, па сам одбранила магистарску тезу и онда сам примљена '91. године као асистент на предмету Римско право.

Ђ. С.: *То је једна јако лепа вињетна коју сте споменули на самом почетку – да сте радили како у академији, тако и у пракси. Па шта је на крају победило, шта је на крају преломило између праксе и теорије?*

М. П.: Ево, да Вам кажем нешто о том раду у пракси. Као што сам рекла, први сусрет са правном професијом ми је био у пракси. То је био приправнички стаж у канцеларији адвоката Божицара Иванишевића, и то је било занимљиво. Било је ту и анегдота са колегама, судијама, странкама, али за тај посао је пре свега је била неопходна брзина, снажљивост, понекад и агресивност – то су неке од особина које нису баш мени толико својствене. Онда сам после тога, тог приправничког стажа, положила правосудни испит, без већих проблема, мада је то стварно био обиман испит. Затим сам се обрела у привреду, у предузећу Југопетрол, данашњој компанији НИС, на пословима правног референта и то је био више административан, бирократски посао, који ме није много инспирисао. У сваком случају, ето, свакако сам ја имала више склоности ка теорији, а то је можда прво препознао професор Анте Ромац, који ме је упутио и подстакао да конкуришем на загребачком Правном факултету, и тако је то кренуло.

Ђ. С.: *У својој каријери сте имали прилике да сарађујете са великим именима римског права и правне историје, пошто – већ смо се неких дошакли – пошто професора Ромаца, Станојевића, професорке Дани-*

*ловић, Кандић и професора (Мирослава) Милошевића. Колико ња по-
знанствива, усмеравања и, како рекосте за професора Појовића, све-
срдна помоћ уиичу на формирање младој научника?*

М. П.: Наравно, то је јако важно. Ето, ја бих можда сад – то су све дивни људи и професори који су ми много помогли... Ево, можда зато што имам највише везе са римским правом, ја бих издвојила да нешто кажем о професору Ромцу најпре, па онда о професору Станојевићу и Милошевићу. Они су сви велики интелектуалци и ерудите, али су сасвим различити карактери и свако је на свој начин утицао на мене. Наравно, сад бих могла много о томе да причам, али ево укратко...

Професор Анте Ромац први (је) који је уочио неку моју склоност ка науци, и на томе сам му свакако захвална. Он је, иначе, завршио класичну, Фрањевачку гимназију у Сињу и не знам никога ко је боље познавао латински језик, римску књижевност, али и историју. Наравно, он је превео и изворе: Улпијанове Регуле, Павлове Сентенције, Јустинијанове Институције и многе фрагменте из Дигеста, тако да је то нешто што свакодневно практично користим. Онда, његове латинске правне изреке, које је, прво са професором (Драгомиром) Стојчевићем, па потом сам издао, уџбеник... Посебно бих још истакла „Рјечник римског права”, то је једна невелика књижица у којој је он готово сваки правни појам који потиче из римског права тако тачно и сажето објаснио, да се ту нема ништа ни додати ни одузети. Ту књигу бих препоручила сваком правнику.

Сад, професор Обрад Станојевић је био једна непоновљива личност, шармантан, духовит, елоквентан, дакле, његов стил је заиста потпуно немогуће опонашати, то се најбоље види по његовом уџбенику, који има низ анегдота, неких повезивања, историјских осврта и тако даље, и та књига је веома пријемчива за студенте. А онда његова друга (књига), превод Гајевих Институција и књига о Гају су заиста незаобилазне, као и његова монографија о зајму и каматама, која је у ствари његова докторска теза. Она је све само није сувопарна догматска расправа о теоријским правним питањима, него је једна живописна књига о друштву и праву од антике, преко средњег века, до модерног доба.

Што се професора Милошевића тиче, Мика смо га сви звали, он је био невјероватан интелектуалац и ерудита и с њим се могло разговарати о свему, највише о римском праву и он је на сваки начин: у кабинету, на Форуму, путем телефона... давао своје мишљење савете, објашњења... Често су сви више имали користи од тога него што је

имао он сам. Много сам се с њим дружила, све више пред крај његовог живота, веома ми је жао што је тако рано отишао...

Ђ. С.: *Вреди се увек поодсећати свих тих великих људи, али је не мање важна, чини ми се, и сарадња са стираним људским историчарима, рецимо, да поменемо имена појуи (Алана) Војсона (Alan Watson), (Лауренса) Винкела (Laurens Winkel) и (Ханса) Анкума (Hans Ankum). Који Вам је први утисак код рада са оваквим стираним колеџама, на стираним ишио су у ишишању оваква имена?*

М. П.: Наравно, ја имам јако много сећања на те дивне људе и професоре. Професора Алана Вотсона сам први пут срела 1991. и тада сам први пут отишла на конгрес, чувени конгрес SIHDA (*Société Fernand de Vischer pour l'Histoire des Droits de l'Antiquité*) – конгрес правних историчара, који је био организован у Мађарској, у Мишколцу и за тај сусрет је била везана једна симпатична анегдота. Професор Сима Аврамовић је споменуо да је Алан Вотсон био полиглота, чини ми се да је рекао да је знао чак шеснаест језика. Међутим, није знао мађарски и то га је страшно изиритирало и зато је одлучио да раније отиђе са тог конгреса. Међутим, ми смо већ тада успоставили пријатељски однос, који се касније продужио – сваки пут када је он долазио у Београд, а долазио је јако често. Наравно, о његовој величини – ја не бих сада причала о томе, јако много је рекао професор Сима Аврамовић – али, ја бих истакла то да је он почео (као) и да је пре свега био романиста, дакле професор римског права и све његове књиге и чланци су нешто што обавезно користим. И, наравно, Јустинијанова Дигеста, та четири тома превода – тим превођењем је он руководио – мени су стално надхват руке, а његова књига о правним трансплантима је уграђена у скоро сваки мој чланак, посебно у последње време, што најбоље говори о његовом утицају на мене.

Споменули сте професора Винкела. Лауренс Винкел је сада у пензији, али је био шеф Катедре за правну историју на Еразмус универзитету у Ротердаму и он ме је угостио 1999. године – пред бомбардовање, морам да кажем, је то било – заједно са мојим драгим колегом, такође професором Тамом Валингом (*Tammo Wallinga*), тамо на универзитету. Иначе, Тамо Валинга је такође био гост Форума, пре неку годину. А професор Винкел, већ је било све уговорено да он дође и одржи предавање за Форум, међутим, онда се појавила корона и све је зауставила у том моменту. Иначе, њега сам упознала још много раније, када сам била у Амстердаму први пута и била сам фасцинирана његовом личном библиотеком у његовом стану у Амстердаму.

Професор Ханс Анкум, то је заиста посебна веза коју имам са професором Хансом Анкумом, иначе професором Правног факултета у Амстердаму, чланом Холандске академије наука, оснивачем Форум Романума. Због тога постоји и његова слика ту (у просторијама Форума). Уосталом, он је и почасни доктор – *honoris causa* – Универзитета у Београду, као и Алан Вотсон. Иначе, он је човек невероватне енергије, исто полиглота, који је као гостујући професор путовао по свету посвуда. Био је координатор и неформални *spiritus movens* оне чувене конференције за правну историју SIHDA, коју сам већ спомињала и коју смо сви радо посећивали, која се одржава по читавом свијету. Увек је био изузетно активан учесник. Већ су у легенду ушле његове дискусије, његова концентрација и прибраност, чак и када је изгледало да спава, па затим његова питања... А он се никада није наметао као ауторитет, иако је то био, него је био спреман на сучељавање мишљења, критику и тако даље. Кад је био организатор у Амстердаму SIHDA конференције, то је било '93. године, он је тада свим (нашим) наставницима и сарадницима, свима који су тад били позвани на тај конгрес, обезбедио визе, јер је то тада било неопходно, и свима је платио трошкове боравка тамо, тако да је заиста био (наш) велики пријатељ. Друго, исто је легендарно то што је он свима слао литературу, коме год је то било неопходно и то је сам фотокопирао хиљаде копија за фотокопир машином, паковао у коверте и слао на све адресе. Мени је изузетно помогао у каријери – дакле, први мој одлазак на стручно усавршавање у Амстердам је везан за сарадњу с њим, он је сваки дан долазио у библиотеку амстердамског Правног факултета, дискутовао са мном о тези... Тада сам видјела, такође, и његову огромну личну библиотеку коју је сада донирао у Јужну Америку, Правном факултету у Сантијагу де Чиле. Он ме је такође позвао да одржим предавање на амстердамском Форуму, тако да су то све били огромни подстицаји на почетку моје академске каријере, и они су се после наставили даље на конференцијама и семинарима. Професор Ханс Анкум је био члан комисије када сам бранила своју докторску тезу овдје на Правном факултету и касније, када сам ту књигу на енглеском језику припремала за објављивање, он ми је у томе много помогао. Тако да са највећим пијететом чувам сепарате његових чланака са свим посветама и велику кореспонденцију, дакле, писма која смо размењивали све до самог краја његовог живота.

Ђ. С.: Видели смо са којом љубављу и са којом жељом да помоћу за развој нових младих генерација истржијујући ти велики људи. Е, сада, Ви као професор Римској права на Правном факултету Универзитета у Београду, иначе једној од два правноисторијска предмета са

којима се студентии сусрећу на самом почейку студија, колико мислиће да је важно да се они упознају са правном историјом на самом почейку свој академској упитовања?

М. П.: Ја мислим да је то заиста логично – да се најпре упознају са почецима права. Али сада ту следи и развој права и то кроз све периоде до модерног доба и такође је потребно показати развој различитих института приватног и јавног права, и то није заиста лако када су у питању студенти почетници. Често ми се чини да они немају више толико стрпљења за историјске теме. Е, сада, што се Римског права тиче, то је посебан проблем, јер је то један веома комплексан предмет. То није само историјски предмет, него је и увод у грађанско право, тако да осим историје има и доста догматике. Један део те догматике настао је у римском праву делатношћу римских правника, али добар део те догматике је каснијег датума, настао је у каснијем развоју (то јест обради) римског права. Све је то некако потребно студентима приказати, а то није лако на првој години факултета. Тако да, чини ми се да, на неки начин, све више редуцирамо тај наш програм, што не знам да ли је добро. Чини ми се да би можда било боље да га на неки начин мало реформишемо, о чему ја размишљам у последње време.

Ђ. С.: *На правним факултетима и студијама права присутан је један тренд, да кажемо, позитивизације. Који је значај изучавања правноисторијских дисциплина данас, имајући то у виду, а на трају Ваше сјајне описке о сужавању програма правноисторијских предмета?*

М. П.: Мислим, ја као правни историчар морам да кажем да је тај значај историјских предмета јако велик, за мене огроман. Али, ево, издвојићу можда један најважнији, један од можда најважнијих разлога зашто треба да се изучавају – то је због, у ствари, бољег разумевања властитог идентитета, јер, ипак, ми знамо да је Србија прошла кроз веома различите фазе – од обичајног права, у најранијем периоду, преко римско-византијског права у средњем веку и византијског права, па шеријатског права, па модерног европског права, затим је дошло на ред социјалистичко право које је било базирано на идеологији марксизма, и да се сада поново враћамо тим европским културним коренима, тако да ево то би био један међу многим разлозима зашто треба да се те дисциплине и данас изучавају.

Ђ. С.: *Поред тога што сте професор Римског права, такође сте и шеф правноисторијске катедре и на трају, ојет, Ваше описке о програму за правноисторијске дисциплине, како да поред предавања и даље покушавате да пробудите интересовање младих колега за римско право и правну историју?*

М. П.: Откад сам шеф Катедре за правну историју, није се ништа много промијенило. Иначе, то је нешто што је тако дошло стицајем околности, заиста се нисам надала да ћу тако брзо доћи у ту позицију. Дакле, ја и сада, као и од почетка своје каријере, држим вежбе за студенте прве године, јер сматрам да је тај непосредан контакт јако битан и ту покушавам да их наведем на размишљање путем примера, текстова, извора, у ту сврху сам припремила и овај практикум који се користи на вежбама – прво из облигација, па сам онда, са колегом (Андрејом) Катанчевићем, урадила и (практикум) за стварно право. Мислим да се то зове сократовски метод, то некако желим да применим и да их тако на неки начин мотивишем, често да им дајем и неке егзотичне примере. Обавезно у тим примерима важну улогу имају робови. Наравно, то покушавам и на предавањима, али ипак је теже на предавањима остварити тако непосредан контакт. Невоља је у томе што је фонд часова за вежбе много мањи од часова за предавања и уопште је веома оскудан да би се некако све то могло да студентима покаже.

Ђ. С.: *Мислим да се с њудени и даље сећају примера и са златним накитом и са робовима и коњима, а ако је то исправан начин да се њобуди њихово интересовање, а мислим да јесте, онда би ваљало наставити на том путу. Е сада, код римског права и, генерално, Вашеј ојуса постоји неколико занимљивих циклуса. Једно од њихања којим сте се бавили – од свих контракта највише – јесте ортаклук, и то не само у римском праву, већ, моћло би се рећи кроз целу правну историју. Шта вас је највише заинтересовало за то шему?*

М. П.: Па ортаклук, римски *societas*, у преводу – друштво, сама та реч има врло широко значење. Тако да, историјски гледано, то удружење је подразумевало најразличитије врсте имовинских односа између људи који се удружују, било да су то чланови породице, или су то у питању некакви заједнички пословни подухвати. Па, на крају крајева, и однос између брачних другова је такође у имовинском смислу ортаклук. Тако, ја сам недавно прочитала једну занимљиву теорију да је, у суштини, сваки уговор нека врста ортаклука. Не знам да ли могу да прихватим ту теорију, нисам се више удубљивала, али ми звучи прилично интересантно. У сваком случају, ја сам дотакла неке аспекте тог уговора, на пример, највише око питања улога, начина уношења тих улога у ортаклук, па затим подела добити и ризика и лавовски ортаклук, али многа питања су остала по страни. Међутим, моја су интересовања кренула на неку другу страну, тако да не знам да ли ћу и када ћу се вратити ортаклуку, али све је некако почело од интуитивног избора теме за магистарску тезу.

Ђ. С.: *Писали сѣ о societas leonina, односно лавовском орѣаклуку у ѣраву и књижевностѣи. На ѣрају ѣоѣа, колико је нужна ѣа мулѣи-дисциѣлинарностѣи и креѣање кроз различѣѣе науке и сѣрана ѣрава и кроз време као ѣравном истѣоричару, како бисмо схваѣили један ѣравни инсѣѣиѣуѣи?*

М. П.: Да прво кажемо нешто о том лавовском ортаклуку, што је мени било јако интересантно. То је у ствари Езопова басна, коју је онда преузео Федар, али другачије... јер се ту удружују лав, коза, овца, и не знам још која животиња. Али, углавном, то је врло необично удружење. А онда је ту басну превео и препјевао у десетерцу Змај Јова Јовановић и објавио је у листу Невен. То исто некада студенти-ма дајем за пример.

Е сад, други пример је много већи и крупнији за тај развој неког института кроз време... Сви моји радови се некако на томе и базирају, али можда један најкрупнији пример је деликтна одговорност за штету. То је један велики институт вануговорне одговорности за штету, и тешко је поверовати да је, у ствари, све почело са једним архаичним Аквилијевим законом о штети, који, пре свега, говори о убиству робова и четвороножних животиња, односно четвороножне стоке. И сада оно што је јако интересантно – свака реч тог закона постала је предмет тумачења и то од стране римских правника, а онда су касније тај исти закон у средњем веку тумачили глосатори. Њему су се обраћали и канонисти и морални теолози и обавезно у великим трактатима цивилног права је такође помињан редовно Аквилијев закон и он је постао окосница око које су се формирала та општа правила о штети и накнади штете. Иначе, само да нагласим – код Аквилијевог закона, то је Аквилијев закон о штети, али често се погрешно преводи као Аквилијев закон о накнади штете. Међутим, штета не повлачи нужно и накнаду штете, до тога се тек дошло касније.

Иначе, кад је реч о штети, то је та реч *damnum*, ево, у почетку се *damnum* односио на штету, имовински губитак који је претрпео власник на ствари, касније је то проширено и на повреду слободног човека – и у вези са повредом слободног човека може настати штета – имовински губитак. Затим, глосатори су то проширили, па су рекли и да у вези са смрћу слободног човека може настати имовински губитак.

А затим, Хуго Донелус (*Hugo Donellus / Hugues Doneau*), један чувени представник школе елегантне јуриспруденције у Француској је рекао да штета не настаје само на ствари, него може настати и поводом свих

добра која човеку припадају, као што су живот тело, част, слобода – наравно и ствари. Онда су исто неки немачки правници у оквиру *Usus modernus pandectarum*² расправљали о томе да ли претрпљени бол може представљати штету, то је тај такозвани *Schmerzensgeld*, и тако да је онда и неимовинска штета уврштена у појам штете. Ето то је једно практично објашњење на једном веома битном примјеру како изгледа историјски развој, наравно и компаративни.

Ђ. С.: *Знамо да сīе се бавили и Аквилијевим законом и ноксалном одговорношћу. Шīа Вас је на īо йодсīакло, одакле креће ваше инīересовање за, конкретно, īу маīерију?*

М. П.: Сада не знам да ли да Вам прво причам о Аквилијевом закону, који је последњи рад и, по мом мишљењу, најважнији, а који исто тако има везе са оним претходим радом, тј. са мојом докторском тезом, али, хајде, ја ћу ипак почети (с Аквилијевим законом), ако немате ништа против, зато што сам већ дала један пример штете. Ја ћу можда прво да покушам да нешто кажем о томе како сам уопште дошла на ту тему. Дакле, ја сам ту књигу написала 2015. године, некако је сматрам круном мог досадашњег рада. Дакле, као што сам рекла, све почиње са тим Аквилијевим законом о штети, који санкционише убиство роба и четвороножне стоке. Моја главна идеја водиља је била да покажем да је право једна културна појава и да често неки развијени институт вуче порекло из неке архаичне норме, ево на пример архаичног закона, и да та норма или закон постане основ за касније тумачење тако да то тумачење доводи до апстракције и генерализације, али (да) онда долази до великих трансформација тог института кроз историју. Дакле, та тема је врло комплексна и ја сад да не бих говорила наравно баш о садржају... Иначе сам се трудила да књига буде интересантна, зато бих можда само нешто рекла како сам уопште дошла до тога да пишем ту књигу. То је ова књига, ту сам је донијела... (И поменула бих) и те неке поступке које сам ту применила, што може можда бити корисно некоме у будућем раду.

Дакле, прво, то је једна од најатрактивнијих тема за романисте – сви знају за Аквилијев закон и сви некако као да не успевају одолити да нешто и напишу о њему, без обзира на велику литературу, има ту јако много теорија... Тако да сам и ја била једна од тих која томе нисам могла одолити.

Други разлог је био и тај што сам се ја са том темом на неки начин сусрела индиректно док сам писала докторску дисертацију – претпо-

2 Школа мишљења немачких и холандских правника која се бави применом римског права у савременим околностима, укључујући ту и питања и случајеве који нису доспели пред римске правнике.

стављам да ћу рећи нешто о њој касније. Већ сте ме нешто и питали о ноксалној одговорности и тој тужби *actio de pauperie*, (ова тужба и тужба из Аквилијевог закона) су у Јустинијановим Дигестама систематизирани једна поред друге. Значи, у деветој књизи Дигеста први титулус се односи на *actio de pauperie*, а други титулус на Аквилијев закон и ја сам већ онда и у Амстердаму, док сам радила на докторској тези, сакупила неку литературу која је везана за Аквилијев закон.

И трећа врло важна ствар је било моје менторство, односно коменторство са професором Мирославом Милошевићем при изради докторске тезе колеге Самира Аличића, који је сада професор Римског права на Правном факултету у Новом Пазару и Источном Сарајеву. Он је писао о Аквилијевом закону, односно значењу тог израза *damnum*, о коме сам управо говорила – штета – у Аквилијевом закону, и тада сам још боље схватила колико је важно и колико су суптилна та тумачења и ти примери, та казуистика коју дају римски правници.

Ево, навешћу Вам један јако сликовит пример, а то је пример кастрираног роба. Наиме, поставља се питање: да ли власник кастрираног роба може да подигне тужбу из Аквилијевог закона, јер је претрпео штету и правник Вивијан (*Vivianus*) даје негативан одговор и сада објашњава: тачно је да је роб оштећен, да је дошло до телесног оштећења роба кастрирањем, али власник није претрпео штету, јер је штета имовински губитак, зато што кастрирани роб више вреди него онај који није кастриран, дакле – нема штете.

И сад, ево, мислим, тај пример је такав да одсликава једним делом ту римску казуистику и, наравно, ја сам велику пажњу посветила управо тој живописној казуистици, тј. тумачењу римских правника у првом делу књиге, где они реч по реч из тог Закона тумаче и ти фрагменти су сакупљени у Дигестама Јустинијановим. Ја сам онда хронолошки поређала све те фрагменте од Квинта Муција Сцеволе (*Quintus Mucius Scaevola*) до Улпијана (*Ulpianus*) и сад ево, могу Вам исто за пример рећи нешто од те веома занимљиве казуистике, рецимо оно што се односи на робове. То су чувени случајеви, на пример, случај берберина, случај строгог обућара, случај страдалог роба смртно, случај поткресивача дрвећа, и ево још један – убиство роба приликом гађања или смртно рањени роб умре у рушењу зграда или бродолому или, на пример, убиство роба наследника и тако даље. Наравно, има и оних који су везани за животиње или друге ствари, рецимо – берба незрелих маслина, усева или грождја, или паљевина жита и сена, или сејање корова на туђем имању или рушење зграда зарад заустављања пожара и тако бих могла сада набрајати и даље.

Али, након овог прегледа те живописне античке римске казуистике нисам се могла зауставити на томе, него сам онда кренула даље и пожелела сам да проучим неке велике коментаре цивилног права из каснијег периода – из средњег века и раног модерног периода, па и касније. И онда сам у Универзитетској библиотеци Светозар Марковић пронашла тај вишетомни – мислим да има 28 томова тог коментара – Хуга Донелуса, кога сам већ претходно спомињала, који је био велики систематичар. Иначе је он био хугенота који је побегао у Холандију за време Вартоломејске ноћи и тако је избегао тај покољ и он је јако много допринео касније генерализовању и формулисању општег појма деликта, већ сам нешто рекла о томе. Онда бих још споменула ту једну занимљиву књигу коју сам нашла на Правном факултету у Београду у библиотеци, а то је велики трактат Леонарда С. Лесијуса (*Leonardus S. J. Lessius*), фламанског моралног теолога, иначе језуите, о праву и правди, односно о правди и праву – *De iustitia et de iure* се зове, где је он интегрисао право, морал и религију. Он је био припадник оне школе, чувене природноправне школе у Саламанки, следбеника Томе Аквинског и они су јако битни због учења о реституцији, јер су ту направили јасну разлику између казне и накнаде штете. Рекла сам да је овде (то јест код Аквилијевог закона) штета била (још увек) везана за казну, а они су сада штету везали за накнаду штете. Наравно, после долази Хуго Гроције (*Hugo Grotius*), који је на крају успео све то да синтетише и да формулише ту општу норму, он је на неки начин искористио то све знање и труд својих претходника и био је толико способан да то све, дакле, на крају финализује.

И још ћу само споменути једну књигу, једног од припадника природноправне школе, Кристијана Томасија (*Christian Thomasius*), који је написао и монографију о Аквилијевом закону – у ствари, она се зове *Larva legis Aquiliae*. Он је, у ствари, ту доказивао на један исто врло интересантан начин, оштроуман, да Аквилијев закон и та тужба није никада реципирана у Немачкој и то је исто изазвало један осврт, укључујући и Алана Вотсона у његовој теорији о правним трансплантима. Ево, не знам да ли сам превише одужила, али, рецимо, то су неке најважније ствари које сам хтела рећи о тој књизи, о том мом раду на књизи и о значају Аквилијевог закона за правну културу.

Ђ. С.: Није ништа било преша – заиста, када се ради о једном тагнит опус-у или великом делу, заиста то треба темељно проучити и темељно исјеричајти, али поред тагнит опус-а, за једној правној историјачара нису без значаја ни одређене правне вишети. Да ли се тек у тим сивним стварима показује једно суверено владање научном облашћу?

М. П.: Када ме питате за правне вињете, код мене је тих вињета било много, ако мислите, дакле, на те теме које су мало егзотичне и маргиналне. Ево, ја ћу споменути пчеле. Та тема ме је јако заинтересовала када сам открила да је у новом нацрту новог грађанског законика, Српског грађанског законика (из 2015. године) предвиђено чак пет норми (чланови од 1771. до 1775) које се односе на пчеле, односно на ројеве пчела, стицање и губитак својине на ројевима пчела и онда сам утврдила да је то преузето из Немачког грађанског законика (*Bürgerliches Gesetzbuch*). Иначе, Немци су били традиционално веома заинтересовани за пчеле и право о пчелама јер сам нашла неколико старих докторских дисертација које носе тај назив – *Bienenrecht*. Римљани су се (такође) веома интересовали за пчеле и расправљали су о томе да ли су пчеле дивље или питоме животиње и на крају су их сврстали у поткатогеорију дивљих животиња, и то у животиње које имају обичај да одлазе и да се враћају, имају *animus* или *consuetudo revertendi*. У ту групу, сем пчела, убројани су и паунови, јеленови и голубови.

Иначе из тих текстова римских правника – има чланака о томе у романистици – из римског права су пчеле доспеле и у грађанске законике. Нарочито им је пажња посвећена у италијанском *Codice Civile*, као и у Аустријском грађанском законнику (*Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch*), као и у Српском грађанском законнику. Хтела сам још само да кажем да је и један наш правник, он се звао Жарко Милadinовић, под утицајем ове немачке литературе написао један чланак у Архиву, часопису „Архив” (за правне и друштвене науке) о пчелама, а и књигу, коју још увек нисам успела да пронађем јер се налази у једној од библиотека, мислим у Војводини, тако да се још спремам да дођем до ове књиге.

Ђ. С.: У вези са овом темом – још један егзотичан, да кажем, циклус ваше научне стваралаштва везан је махом за животиње. Па сад, од *actio de rapinae*, преко јунца који бде у Законоравилу и уредној правној традицији, и до стицања стварних права над дивљим животињама у СГЗ-у и пчела у СГЗ-у... Чини се да ова тема крије целу менаџерију проблема?

М. П.: Тачно је да су животиње јако битне за мој опус и да су оне умногоме обележиле моје радове, ако се усуђујем рећи, то су моји можда и најбољи и најоригиналнији радови. Све је почело од теме за докторску дисертацију, коју сам изабрала потпуно интуитивно. Дакле, на маргинама једног разговора о екологији и међународном праву се упалила та лампица. Иначе, у (ма ком) уџбенику римског

права, о *actio de pauperie* можда има само једна реченица. Међутим, ја сам иза тога нашла читаво богатство тема – на пример, то да су римски правници познавали чак пет различитих тужби за случај штете коју причини животиња. Међу њима је најинтересантнија *actio de pauperie* због свог ноксалног карактера, то јест могућности коју има власник те животиње штеточине да ту животињу изручи оштећеном уместо да плати штету, али под условом да се та животиња понашала, да је ту штету причинила изненадном дивљином, односно да се то њено понашање може сматрати понашањем противним природи – *contra naturam*. На пример, када Ви помилујете коња, па Вас удари копитом. Али иза тих тако егзотичних ствари стоје и доста крупне теме као што су приватни деликти, деликти, ноксална одговорност, штета, кривица, казна и тако даље.

Иначе, јесте, ја сам чула коментаре већ да је та тема маргинална, међутим, ја сам се потрудила да ту књигу коју сам и преводила на енглески и за потребе одбране доктората, онда много темељније после доктората, дакле потрудила сам се да она изиђе на енглеском и дуго сам стварно радила на припреми те књиге након доктората и сад имам сатисфакцију да је та књига препоручена литература у једном оксфордском уџбенику римског права, Борковски, то је доста познат уџбеник, од четвртог издања па, мислим, на даље.³

После тога је настао чланак о стицању државине и својине окупацијом дивљих животиња. У ствари, ту сам установила и открила да се Јован Хаџић, формулишући те одредбе у Српском грађанском законнику, ослонио непосредно на изворе, оригиналне римске, пре свега на Гаја, преко Јустинијанових Дигеста и Јустинијанових Институција. Тај чланак сам, иначе, у највећој мери осмислила док сам била боравила на Макс Планк институту у Франкфурту.

Након тога је дошла ова тема на ред о јунцу који боде рогом у Законоправилу. То су ситуације – јунац убоде рогом, на смрт, човека или жену, сина или кћер, роба или робињу или другог јунца, односно бика. Оно што је интересантно јесте да се те одредбе, сличне одредбе, налазе у старим месопотамијским законима, Ешнунском и Хамурабијевом и у Старом Завету, дакле оном Мојсијевом петокњижју, али наравно, није се знало баш много одакле таква одредба постоји и у Законоправилу. Она је преузета из Старог Завета, али уз једну веома интересантну модификацију у односу на библијски текст. Наравно, тешко је рећи да ли је та модификација случајна или намерна. У ства-

3 Paul J. du Plessis, *Borkowski's Textbook on Roman Law*, Oxford University Press, Oxford 2015.

ри, испуштена је само једна негација. Наиме, у Библији се каже да се бик каменује и да се његово месо не једе, док у Законоправилу стоји да се такође бик каменује, али се месо једе и то је јако интересно. Наравно, нисам то у почетку видјела, него тек када сам дубље зашла у проблем и онда сам то доживјела као једно откриће. Иначе, на тај текст ми је скренуо пажњу професор Жика Бујуклић – на једном папирићу ми је дао тај текст, ја сам на њега заборавила временом и онда сам га ето тако открила и тако је та прича кренула. Мене је онда та тема о бику и јунцу у Законоправилу одвела, у ствари, у средњевековно српско право и тада сам се почела бавити више темама везаним за римско-византијско право и рецепцију римског права у тим нашим средњевековним правним споменицима. Наравно, о пчелама сам Вам већ говорила, тако да ето то је тај један скуп тема.

Ђ. С.: Преко њчела можемо и да њрелетићемо на следећу њтему, а њто је ваше уреднићкићво зборника њоводом 170 њодина од доношења СГЗ-а. Наравно, њоред њоменућких њчела и сћићцања њрава на дивљим животићићама, најисали сћије још неколико радова у вези са овом великом кодификацијом. Можећи ли нам нешћио рећи о значају ове кодификације и о Вашем бављењу овом њтемом?

М. П.: Па, ето, већ сам Вам можда и рекла нешто и о мом бављењу (том темом), али прво бих овако истакла – то, дакле, тај зборник смо радили заједно професор Зоран Мирковић, професор Српске правне историје и садашњи декан, затим, професор Марко Ђурђевић на Облигационом праву, уз свесрдну помоћ Нине Кршљанин која је била секретар и она нам је пружила велику помоћ. Похвалила бих се ипак да је та идеја о том зборнику потекла од мене, вероватно након тога што сам дубље ушла у овај проблем управо у вези са рецепцијом римског права у случају стицања својине и државине на дивљим животићама, укључујући и пчеле, па ме је то охрабрило...

Најкраће могу рећи то да је Српски грађански законик Србију поново повезао са правном традицијом и културом Европе која је била прекинута и која је била заснована на римском праву. Овде бих препоручила свима да прочитају чланак професора Симе Аврамовића који је свеобухватан један синтетички чланак и који обухвата све аспекте – од доношења до садржаја (закона), утицаја и тако даље, до личности Јована Хаџића, тако да не бих понављала и превише се задржавала на томе. Могу само још да кажем и то да је Јован Хаџић, да мало нагласим и потцртам и то, да је он добро познавао очигледно римско право и да је читао свакако Јустинијанове Институције и Дигеста, што сам ја покушала да докажем. И, наравно, та његова

храброст да се ипак ухвати тог подухвата уз све критике које је доживио. Ипак је на крају он доживио неку сатисфакцију у последње време, наравно постхумно, јер, на крају крајева, ми и даље немамо грађанску кодификацију и то је чињеница.

Ђ. С.: *Надам се да ћемо мало краће чекаћи у будућности за њо добијање (новој Грађанској законика), али не знамо...*

М. П.: Мада, питање је да ли је време. То је сада већ велико питање, јер то је заиста било време великих грађанских кодификација. Сада је то време, чини ми се, већ прошло, тако да је тај задатак утолико, чини ми се, тежи.

Ђ. С.: *Сада, поред уређивања и приређивања стручне литературе, ангажовали сте се и око доласка једне посебне књиге, под насловом „Својој слава да имам” пред читалачку публику. Можете ли нам рећи нешто више о њој?*

М. П.: Знате, стварно сте ме изненадили и хвала вам много на питању. Ево, то је ова књига на коју сам јако поносна и која је јако важна за мене, за моју породицу и за Србе Кордунаше из Хрватске, одакле моји родитељи потичу. Дакле, поднаслов ове књиге јесте „сјећања једног Кордунаша”. А тај Кордунаш је мој деда, Урош Полојац, који је имао јако занимљив и узбудљив живот и то су све сведочанства његова о бурним догађајима пре, за време и после два велика светска рата. Та књига почиње и завршава се у селу Тушиловић поред Карловца, у Хрватској, затим се одвија у Америци, Русији, у Солуну, па онда опет у Русији, па затим опет у Хрватској уочи, за време и после Другог светског рата. Ето, књига је јако узбудљива и интересантна и посебно живописно испричана и написана. Али, мени је требало 30 година да средим тај рукопис, након што сам га открила рецимо, око 1985. године, када сам пребирала по успоменама у ормару након смрти свога оца. Али ја се веома добро сећам из детињства када је мој деда – ја сам можда тада имала десетак година – када је он долазио у нашу кућу у Тушиловићу и писао ту књигу. Касније сам, ето, заборавила и можда једино, ето, не знам да ли би било zgodно да можда прочитам из белешке о писцу укратко ту биографију, мада она делује прилично сувопарно у односу на оно што се у тој књизи налази.

Ђ. С.: *Слободно.*

М. П.: Да прочитам, па можете Ви то после и уклонити, ако буде било неопходно, то јест исећи, али чисто мислила сам да то кажем. Дакле, Урош Полојац рођен је 1888. године у селу Тушиловић, ондашња Аустроугарска монархија, данас – Република Хрватска. Након женидбе,

из економских разлога, одлази у Америку, Пенсилванија, где је живео од 1908. до 1913. године. Након повратка у родно село, регрутован је у аустроугарску војску 1914. године. Предао се у заробљеништво Руској царској војсци, а затим прелази у Српски добровољачки одред. У Русији је провео укупно пет и по година и стицајем околности био је у чехословачкој војсци, Црвеној армији, Савезничкој експедиционој војсци. Одликован је Карађорђевоом звездом и у родно место се вратио 1919. године. Био је члан Радикалне странке Николе Пашића и, док је та странка била на власти, радио је као чиновник у општини. Био је пословођа, затим и председник Српске земљорадничке задруге. У току Другог светског рата био је на мети усташа, али и партизана због својих политичких опредељења у прошлости, а након рата је из истих разлога био у немилости комунистичких власти и био је због тога три пута у затвору. Био је отац шесторо деце. Умро је у Тушиловићу 1975. године.

Иначе, он је у тој књизи много пута, као што се може наслутити, био у животној опасности, на ивици живота и смрти и зато је неколико пута написао, и у тексту се може наћи реченица: „Сто глава да имам, ниједна ми остати не може”, и одатле сам ја извукла наслов за ту књигу.

Мислим да књига има свега још неколико примерака – и ја наравно, желим да приредим и друго издање, било је много добрих реакција од стране фамилије, наравно, пријатеља, а и колега. Овде ћу споменути само правне историчаре којима се књига јако допала, на пример Драгољубу Поповићу, Зорану Мирковићу, Андреји Катанчевићу...

Ђ. С.: Надам се да ћемо ускоро бићи у ирилици да иледамо друго издање ове књије, а до ијада ћемо морати да се снађемо или иреко библиошкека или са ироналажењем књије иреко чуда инијернеија и модерне комуникације. На самом крају, који су иоред ових, које смо већ имали ириликe да чујемо, Ваши иланови за будућносй, академску, али и ириваишну?

М. П.: Па, не знам шта да Вам тачно кажем, али ево, причала сам о књизи „Аквилијев закон и правна култура” – планирам да приредим друго издање те књиге, али мислим да треба да буде знатно допуњена и проширена јер, заиста, концепција књиге то потпуно омогућава. Мислим да је она већ распродата или такође постоји још само понеки примерак. Наравно, осим редовног – чланака за које инспирација долази на различите начине, једна од идеја је и уџбеник. Додуше, ја сам увијек говорила да никада нећу написати уџбеник, јер мислим да је то тешко, а има јако много уџбеника римског права и сви су до-

бри и стварно је тешко написати сада неки нови уџбеник, али ја, као што сам већ спомињала, мислим да би требало да се предмет донекле реформише. Е сад, ја бих највише вољела када бисмо написали заједничку књигу и с колегама с предмета. Наравно, према неким концепцијама које ја заступам, али питање је да ли ће до тога доћи. У сваком случају, то није лак задатак, али видећемо.

Ђ. С.: *Summa summatum – немојте ни за шта рећи да вам је велико дело, јер ће се јојавити на хоризонту нешто далеко веће.*

М. П.: Да, не знам (кроз смех), нека тако Ви мислите, али, наравно: „никада не реци никад”. Ја сам ту прилично скромна у неким очекивањима, али ето, као што сам рекла, никада се не зна.

Ђ. С.: *Надам се да ће се дојавити другима да буду мало нескромни, али надам се да ћемо имати прилике да видимо друга издања њихових књига и ново, односно прво издање њихове Ваше уџбеника некада у будућности.*

Хвала Вам још једном за овај разговор и надам се да ће читаоцима наше часописа и читаоцима и слушаоцима Јуџуб канала бити једнако пријатно колико је било мени сада, а надам се да је било и Вама.

М. П.: Хвала Вама и заиста је мени било јако пријатно разговарати са Вама. Хвала Вам.

Рад приспео / Paper received: 24.7.2021.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 25.7.2021.